

dela, a vaša mržnja prelazi vrlo lako na delo. I svoju rođenu zemlju vi volite, žarko volite, ali na tri-četiri razna načina koji se među sobom isključuju, smrtno mrze i često sudaraju.

U nekoj Mopasanovoj pripovesti ima jedan dionizijski opis proleća koji se završava rečima da bi u takve dane po svim uglovima trebalo izlepiti oglase: „Građanine francuski, proleće je, čuvaj se ljubavi.” Možda bi u Bosni trebalo opominjati čoveka da se na svakom koraku, u svakoj misli i svakom, i najuzvišenijem, osećanju čuva mržnje, urođene, nesvesne, endemične mržnje. Jer toj zaostaloj i ubogoj zemlji, u kojoj žive zbijeno dve različite vere, trebalo bi četiri puta više ljubavi, međusobnog razumevanja i snošljivosti nego drugim zemljama.

A u Bosni je, naprotiv, nerazumevanje, koje povremeno prelazi u otvorenu mržnju, gotovo opšta karakteristika stanovnika. Između raznih vera jazovi su tako duboki da samo mržnja uspeva ponekad da ih pređe. Znam da mi se na to može odgovoriti, i sa dosta prava, da se u tom pogledu ipak primećuje izvestan napredak, da su ideje XIX veka i ovde učinile svoje, a da će sada posle oslobođenja i ujedinjenja sve ići mnogo bolje i brže. Bojim se da nije sasvim tako. (Ja sam, čini mi se, za ovo nekoliko meseci dobro video strašne međusobne odnose među ljudima raznih vera i raznih narodnosti u Sarajevu!) štampaće se i govoriće se svuda i svakom prilikom: „Brat je mio, koje vere bio” ili „Ne pita se ko se kako krsti, neg čija mu krvca grije prsi”. „Tuđe poštuj, a svojim se diči”, „Integralno narodno jedinstvo ne poznaje verskih ni plemenskih razlika”. Ali oduvek je u bosanskim građanskim krugovima bila dosta lažne građanske učtivosti, mudrog varanja sebe i drugih zvučnim rečima i praznim ceremonijalom. To prikriva kakotako mržnju, ali je ne uklanja i ne sprečava u rastenju. Bojim se da i pod pokrovom svih savremenih maksima mogu u tim krugovima da dremaju stari nagoni i kainovski planovi, i da će živeti dok god ne budu potpuno izmenjene osnove materijalnog i duhovnog života u Bosni. A kad će doći to vreme, i ko će imati snage da to?” (Ivo Andrić, Pismo iz 1920.)

PETI DEO

POREKLO NACIONALIZMA, NACIZMA I SUKOBA MEĐU LJUDIMA

FENOMEN AUTORITARNOSTI

Pojava nacizma tridesetih godina XX veka i strahote holokausta četrdesetih, izazvale su zbunjenost i iznenađenje, ne samo psihologa i sociologa, već i samih Jevreja koji nisu mogli da pretpostave da će jedan kulturni i civilizovan narod XX veka biti sposoban na takva zverstva. U pokušaju da objasne poreklo takvog zla, grupa psihologa i sociologa definisala je 1950. godine takozvanu F skalu autoritarnosti koja opisuje 9 karakteristika nacističkog (autoritarnog) tipa ličnosti:

- 1) Konvencionalnost (rigidno pridržavanje vrednosti srednje klase i njihovo rigidno održavanje);
- 2) Autoritarna submisivnost (nekritičko prihvatanje autoriteta i zavisnost od njih);
- 3) Agresivnost (pre svega u odnosu na osobe koje krše konvencionalne vrednosti, zalaganje da se kazne, prezru i odbace);
- 4) Antiinterceptivnost (neprihvatanje subjektivnog i imaginativnog i nesklonost ka bavljenju vlastitim doživljajima);
- 5) Poštovanje vlasti i pozitivan odnos prema njoj (identifikacija sa onima koji imaju moć, naglašavanje strogosti, discipline...);
- 6) Destruktivnost i cinizam (negativan odnos prema humanim vrednostima i uopšte odbacivanje humanosti);
- 7) Sklonost ka čestom korišćenju mehanizama projekcije (projektovanje u spoljni svet vlastitih nesvesnih impulsa, sklonost da se veruje da je svet pun tajni i opasnih stvari);
- 8) Rigidnost mišljenja i postojanje praznoverica i stereotipija (sklonost da se misli u rigidnim kategorijama i verovanje u mistične uzroke sudbine pojedinca);
- 9) Preterano interesovanje za seksualne nastranosti (njihovo osuđivanje, često pominjanje, lažno moralisanje). ADORNO. T.W. FRENKEL-BRUNSWIK, E., LEVINSON. D.J. and SANFORD, R.N., 1950

Nivo autoritarnosti je potom analiziran po celom svetu, i otkrio je različite nivoe između različitih naroda i između različitih socijalnih grupa unutar istih naroda. Američki zatvorenici su otkrili znatno viši nivo autoritarnosti u odnosu na one koji su van zatvora. Protestanti SAD-a su pokazali nešto niži nivo autoritarnosti u odnosu na katolike, a pravoslavni severne Afrike viši u odnosu na katolike SAD-a. Muslimani severne Afrike su malo autoritarniji u odnosu na pravoslavne sa istog područja. A zatim, godine 1973. dr Nikola Rot i dr Nenad Havelka su istražujući nivo autoritarnosti kod srednjoškolske omladine Beograda i Kragujevca otkrili najviši nivo autoritarnosti u svetu, koji je prevazilazio čak i nivo autoritarnosti američkih zatvorenika. Dr Nikola Rot je tada pretpostavio da je uzrok visoke autoritarnosti delom u patrijarhalnom vaspitanju, a delom u autoritarnosti same komunističke ideologije. Sva demokratska opozicija, zajedno sa Nikolom Rotom, nadala se da bi pad komunizma, demokratizacija društva i sloboda govora rezultovali otrežnjenjem našeg naroda i smanjenjem nivoa autoritarnosti. Međutim, kada se sloboda misli i govora konačno pojavila 1989. godine, i kada je pukao autoritet komunističke ideologije, krajem iste 1989. godine utvrđeno je da je došlo do porasta, a ne do pada nivoa autoritarnosti. Bivši komunisti su u velikoj meri postali antikomunisti, ali su u nivou autoritarnosti postali još gori. Zatim, sledećih godina dolazi do povišenja nivoa autoritarnosti i do građanskog rata.

“Ovaj tip ličnosti, koji podjednako dobro uspeva i na tlu fašističke i boljševičke diktature, pored navedenog, odlikuju i sledeće vrednosti, stavovi i crte karaktera: obožavanje vođe, ropska odanost vlasti i istovremena mržnja prema svemu što je razvlašćeno, nemoćno i nepodobno (klasni neprijatelji, domaći izdajnici, i sve socijalno marginalne grupe), zatim snažna inhibicija seksualnosti, spontanosti, potisnuta patološka agresivnost i mržnja, sadizam prema nižima u hijerarhiji, rigidnost u mišljenju, kult reda vojničke hijerarhije i stroge discipline, zalaganje za rigoroznu kaznenu politiku (Žarko Trebješanin, Duša i politika 121-122).” (Lazar Marićević, Samopoštovanje i autoritarnost 55)

“Valja naglasiti da sindrom autoritarnosti nije isključiva odlika bilo kojeg pojedinačnog ideološkog autoriteta, društvene klase ili profesije. “Autoritarne ličnosti” mogu se naći na bilo kojem mestu — u radničkim udruženjima i u upravi industrijskih preduzeća: u čaršijskim klubovima kao i u državnoj službi: one nipošto nisu nepoznate u crkvi, pa čak ni u učionici.” (Dejvid Kreč, Ričard Kračfeld, ELEMENTI PSIHOLOGIJE, Naučna knjiga — Beograd, 1976. str. 637)

RAZLIKE U STEPENU AUTORITARNOSTI UNUTAR NAŠE POPULACIJE

ANALIZA ZANIMANJA I AUTORITARNOSTI

“Najviši skor na skali autoritarnosti postižu proizvodni radnici (94,78), zatim radnici u uslužnim delatnostima (92,29), dok su niži skorovi kod administrativnih službenika i učitelja i nastavnika (oko 84), a najniže skorove postiže tehnička inteligencija (72,99).” (Mr Nebojša Petrović, Putevi istraživanja autoritarnosti, Beograd 2001, str. 75.)

AUTORITARNOST I OBRAZOVANJE

Analiza stepena autoritarnosti pokazuje najveću autoritarnost kod osoba čiji otac ima najmanje obrazovanje, dok sa porastom obrazovanja oca, opada i autoritarnost.

AUTORITARNOST I POLITIČKE STRANKE

U publikaciji “Putevi istraživanja autoritarnosti” objavljeni su rezultati istraživanja stepena autoritarnosti među pristalicama različitih političkih stranaka u Jugoslaviji: “Pokazalo se da su najautoritarnije pristalice SRS (95,41), JUL (94,17) i SPS (93,96), zatim sledi SPO (87,90), a manji stepen autoritarnosti pokazuju pristalice DSS (78,29), DS (73,39) i oni koji su se opredelili za ostale stranke (DPS CG, DA, GSS... — 74,95).” (Dr. Nebojša Petrović, Putevi istraživanja autoritarnosti, 80) Glasačko telo Demokratske stranke je najmanje autoritarno zbog odsustva autoritarne ideologije, ali je ipak autoritarno u priličnoj meri, zato što je naš čovek u globalu neodgovoran i samim tim sklon autoritarnosti.

FENOMEN BALKANSKE AUTORITARNOSTI

ZAŠTO JE NAŠA AUTORITARNOST ENIGMA ZA PSIHologe?

Primena Adornove analize u istraživanjima autoritarnosti na našem tlu, izazvala je zbunjenost naših psihologa:

“Ovde se nameće diskusija o nečemu specifičnom za naše uslove, što se teško uklapa u bilo koju diskusiju o autoritarnosti. Naime, nije teško primetiti da većina ljudi kod nas (koji inače dobijaju više skorove na skalama autoritarnosti) u mnogo manjem stepenu poštuju neka svakodnevna pravila nego što je to recimo slučaj u Engleskoj, Nemačkoj, Skandinaviji. Ovde se jednostavno ne uzimaju za ozbiljno recimo javna upozorenja kao što su “Zabranjeno pušenje”, “Ne gazi travu”, ne obraća se pažnja da se ulica pređe na mestu gde je za to određeno, izbegava se kupovina karte u prevozu čak i kad novac nije problem. ... Kuzmanović pominje da pored poslušnosti prema vlasti u isto vreme postoji i sklonost da se vlasti podvali, da se ona prevari. Ostaje zato otvoreno pitanje da li se poštovanje pravila može atribui-

irati istom fenomenu kao i poštovanje vođe.” (Mr Nebojša Petrović, Putevi istraživanja autoritarnosti 48)

Naime, u nekoliko tačaka Adornove skale autoritarnosti, istraživanja su kod nas pokazala suprotne rezultate od onih koji su dobijeni na Zapadu.

Doživljaji vlastitog Ega su kod nacističke autoritarnosti gotovo sasvim ugušeni (pod pritiskom savesti i osećanja krivice), dok su kod nas glavna pokretačka snaga (a savest i svest o sopstvenoj odgovornosti su gotovo sasvim ugušeni). Srazmerno nivou autoritarnosti, kod većine naših ispitanika, umesto sklonosti ka držanju konvencionalnih pravila, raste sklonost da se ona krše. Na primer, nacistički tip autoritarne ličnosti pokazuje sklonost da čeka na zeleno svetlo na semaforu čak i kada na kilometre nema automobila u blizini, dok prosečan predstavnik naše balkanske autoritarne ličnosti pokazuje sklonost da prelazi na crveno svetlo sa posebnim zadovoljstvom čak i ako ispred njega jure automobili. Istraživanje je takođe otkrilo da se kod nacističke autoritarnosti agresivnost više izražava prema manjinskim grupama (npr. Romima), i prema nižima u hijerarhiji (npr. prošnjacima), dok se kod nas mržnja više izražava prema onima koji su na višim pozicijama moći u društvu (npr. prema šefovima na poslu, vlasti, velikim svetskim silama).

RAZLIKE U MOTIVIMA REZULTUJU RAZLIKAMA U VRSTAMA AUTORITARNOSTI

Jedno u korenu isto neodgovorno ponašanje može da rezultuje sasvim suprotnim odbrambenim mehanizmima kod različitih ljudi u zavisnosti od toga kojim pokretačkim motivima oni pokoravaju svoju volju. Postoji fundamentalna razlika između autoritarnosti onih ljudi koji su pokrenuti na revnost ponositošću (“balkansko-afrička” ili “plemenska” autoritarnost), onih koji su pokrenuti krivicom (“klasična zapadna” ili “nacistička” autoritarnost) i onih koji su pokrenuti sebičnošću (“savremena zapadna” autoritarnost).

AUTORITARNOST NACISTIČKOG TIPRA – POSLEDICA KRIVICE

Kada čovek pokorava svoju volju onim motivima koje njegova sopstvena savest osuđuje, on prirodno oseća krivicu, i zbog sopstvene nečiste savesti ima iskušenje da te svoje motive samo potisne u podsvest (umesto da im se odupre). Krivica i strah prirodno rezultuju licemerstvom i formalizmom. Potiskivanje Ega se u drastičnim slučajevima može prepoznati i po emotivnoj hladnoći i strogosti, kao i disciplini koja je sama sebi cilj. Danas je možda najčešće možemo sresti kod pojedinih religioznih ljudi, ukočenog stava i hladnog izraza lica. Zbog kri-

vice smisao ponašanja takve osobe postaje rigidan i iracionalan. Umesto da svojim postupcima odgovara na realne potrebe života, ona svojim postupcima odgovara na potrebe svoje nečiste savesti. Ona pokazuje sklonost i da čak ugrozi svoju egzistenciju slepim držanjem određenih pravila i recepata ponašanja, kojima pokušava da ostvari satisfakciju svoje nečiste savesti. Zbog svog formalizma (površnosti), takva osoba ne ume da se pokaje za uzrok svog problema, već se kaje za kršenje svojih normativnih vrednosti ponašanja, koje često nemaju nikakve veze sa realnim uzrokom njene krivice. Zato, uprkos njenom stalnom kajanju i izvinjavanju, krivica i dalje ostaje postajući izvor rigidnosti mišljenja. Osoba više ne razmišlja o smislu svojih postupaka, već podrazumeva da treba tako i tako da se ponaša. Pravila ponašanja su sama sebi cilj. Iako takva osoba na prvi pogled deluje kao veoma odgovorna, ona je ipak veoma neodgovorna. Odgovorna upotreba razuma u cilju preispitivanja smisla sopstvenih postupaka je isključena, jer bi izazvala stres uma, koji je pod uticajem krivice blokiran u svojoj kreativnosti. Neodgovornost uma rezultuje potrebom za formiranjem kulta prema autoritetu (crkveni ili ideološki autoritet, vođa, sistem, kodeks pravila) koji sada misli i odlučuje umesto samog čoveka, i formiranjem tabua vezanih za preispitivanje smisla ponašanja. Ko u takvoj vrsti autoritarnosti misli svojom glavom, taj sumnja, a ko sumnja, on ugrožava autoritet i stabilnost sistema, i zato se shvata kao neprijatelj vere i poretka. Pored odsustva odgovorne upotrebe razuma, krivica provocira strah i paranoidnost, što predstavlja stalni izvor osećanja ugroženosti i stalni podsticaj na traženje neprijatelja i izazivanje sukoba. Motivi potisnuti u podsvest teže da se projektuju drugome, posebno onome ko je drugačiji jer ne prihvata iste konvencionalne vrednosti. Osoba opterećena krivicom je sklona da prezire upravo one osobe koje se otvoreno ponašaju onako kako bi ona sama želela, ali kako ne sme zbog sopstvene savesti i pobuđenog osećanja krivice. Mržnja kojom nacisti mrze Jevreje i Rome, ili kojom biblijski fariseji preziru carinike, ili kojom inspektor Drajfus prezire inspektora Kluzoa su upravo takve prirode. Komunizam i nacizam su u svojim postojbinama upravo bazirani na takvoj vrsti autoritarnosti. Mržnja kao izraz prezira, cinizma i gađenja prema onima koji su na nižim pozicijama moći je odlika upravo takvog nacističkog autoritarnog načina razmišljanja.

AUTORITARNOST BALKANSKOG TIPRA – POSLEDICA PONOSITOSTI

Realno je da čovek koji se ponaša neodgovorno (u onom najdubljem smislu te reči) ima adekvatno osećanje krivice koje ga navodi na reformu motiva kojima pokorava svoju volju. Sposobnost samokritičkog

preispitivanja je uslov odgovornog razmišljanja i odlučivanja koje čoveka uzdiže iznad njegove biološke prirode i iznad iskušenja životnih okolnosti. Međutim, ukoliko čovek svoju volju pokorava svojoj ponositosti, on postaje sujetan i nesposoban za samokritičko preispitivanje, jer bi njime ugrozio svoj sujetni Ego. Kako sujetna osoba zbog svoje nesamokritičnosti stalno kroz život reaguje nezrelo, bez odgovorne upotrebe razuma, savesti i volje, njena ličnost vremenom postaje potpun rob velikog Ega. Iako zna da će popuštajući porivima svoga Ega da ugrozi i sopstvenu i tuđu egzistenciju, ona nema vlast nad sobom, jer nije naučila da odgovorno samokritički misli i postupa. Nezreo susret sa stresom života postaje odlika kojom se prepoznaje čovek Balkana kao različit od čoveka Zapada. Svi razumni principi ponašanja, svaki obzir o realnim potrebama drugih ljudi (na primer, apstinencija od duvana u prostoriji gde ima drugih ljudi), svaki odgovoran način ponašanja, balkanskom tipu autoritarca deluje kao navlačenje okova ropstva, za razliku od nacističkog autoritarca koji u pravilima ponašanja (kojih se slepo drži) traži izvor svoje sigurnosti. Otuda, u balkanskoj autoritarnosti vidimo mehanizme mišljenja i ponašanja suprotne nacističkoj autoritarnosti. Dok krivica nacističke autoritarnosti rezultuje kompleksom niže vrednosti, sujeta balkanske autoritarnosti rezultuje kompleksom više vrednosti. Za razliku od nacističke autoritarnosti gde savest (krivica) potiskuje Ego u podsvest, ovde kod nas, sujetni Ego ugušuje svest o sopstvenoj odgovornosti, pa jedno, u korenu isto neodgovorno ponašanje, rezultuje sasvim suprotnom reakcijom — nacističku autoritarnost odlikuje licemerstvo, formalizam i disciplina, a balkansku autoritarnost odlikuje otvorena neodgovornost, primitivizam i divljaštvo.

POREKLO PONOSITOSTI I SUJETE

Ponositost je uvek srazmerna nepoštovanju čoveka jer ona i jeste posledica nepoštovanja sebe i drugoga. Naime, kada sujetna osoba ne bi imala uobraženu sliku o sopstvenoj veličini, ona bi samu sebe mrzela, jer joj nedostaje elementarno poštovanje prema samoj sebi. Da bi sačuvala samu sebe od posledica sopstvenog nepoštovanja ona zato i postaje ponosita (opterećena svojim vrednostima), a zatim i sujetno osetljiva (uvredljiva i sklona sukobima) po pitanju svojih vrednosti u sopstvenim i tuđim očima.

Nacionalizam kod nas najčešće predstavlja projekciju sujete na opšti plan. Kada sujetna osoba ne bi imala preuveličanu sliku o vrednosti svoje sopstvene nacije, ona bi svoju naciju mrzela. Toliko malo ljubavi prema svojoj naciji ima, da mora da bude nacionalista da bi mogla da je voli. Dakle, sujeta i sujetni nacionalizam su mehanizmi odbrane onih

ljudi koji nemaju ljubavi prema sebi i prema sopstvenoj naciji. Tek u kriznim situacijama se može jasno otkriti prava priroda “altruizma” ljudi koje pokreće sujeta, pa će tada pokazati spremnost da žrtvuju i svoja nacionalna prava, pa i same živote pripadnika sopstvene nacije, samo da bi izbegli poniženje svog sujetnog Ega, što tada otkriva da njihovom nacionalizmu nije cilj dobrobit samog naroda, niti nacionalna i ljudska prava, već iracionalni porivi njihovog Ega. Kako ne voli sebe i druge ljude, već njihove vrednosti, ponosita osoba pokazuje spremnost da žrtvuje i sebe samu i druge ljude radi razloga zbog kojih voli sebe i druge. Verovatno smo već čuli za one besmislene parole za vreme rata koje otkrivaju takve iracionalne motive ljudskog srca: “Do poslednjeg čoveka ćemo se boriti da se ne izvrši genocid nad nama!” Naravno da ne postoje ljudi radi svojih vrednosti, već vrednosti postoje radi ljudi. Sama sujetna osetljivost balkanskog autoritarca prirodno rezultuje njegovom uvredljivošću i sukobima sa drugima. Zato je licemerno kada naše sveštenstvo iznosi narodu uzvišene fraze jevanđelja o ljubavi prema neprijatelju i međusobnoj slozi, a prethodno te iste ljude otruje pričama o korenima, srpstvu i tradiciji. Osoba kojoj je zapaljena ponositost, sujeta i gordost, prirodno rađa sukobe sa svima koji ne podražavaju uobraženu i nesamokritičku sliku o njenoj sopstvenoj veličini. Sama crkva biva hendikepirana u svom nastojanju da narod povede na reformu karaktera, jer bi kritikom opštenarodnih greha povredila sujetni Ego naroda, i samim tim bi izgubila svoje pozicije koje su u narodu i izgrađene zahvaljujući njenom laskanju nacionalnoj i verskoj sujeti. Laskanje sujeti, kroz zloupotrebu nacionalnih osećanja i tradicije, rezultovalo je time da ljudi srazmerno svojoj religioznosti pokazuju, ne manju, nego veću sklonost ka netoleranciji i nepoštovanje drugog čoveka, upravo zbog pomenute sujetne preosetljivosti i uvredljivosti. Istraživanje koje je obelodanio Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu otkriva “da najniže skorove spremnosti za pomirenje postižu oni koji se deklariraju kao ‘ubeđeni vernici koji prihvataju sva učenja svoje religije i po njima se ponašaju’. Potom slede vernici koji ne prihvataju baš sve zahteve svoje vere, koji takođe imaju niže skorove od ostalih neodlučnih, nezainteresovanih i nereligioznih.” (Dr. Nebojša Petrović, Psihološke osnove pomirenja, 265, 2005). Zapazimo da najčešći izvor sukoba kod nas nije, kao u nacističkoj autoritarnosti, posledica projekcije potisnutih motiva prema manjinskim grupama koje se ponašaju “nedolično” i “primitivno”, već je posledica povređenog sujetnog Ega od strane onih koji mogu da taj Ego povrede. Otuda balkansku autoritarnost odlikuje izražena mržnja prema onima koji su na višim pozicijama moći, za razliku od nacističkog tipa autoritarnosti, koji je sklon da gaji prezir prema manjinskim grupama.

SUJETA REZULTUJE FORMIRANJEM PLEMENSKE SVESTI

Kako je zbog svoje sujete zavisna od toga šta će drugi o njoj da misli, sujetna osoba je sklona da žrtvuje načela poštenja i pravičnosti da bi zadržala odobravanje zajednice. Ako pođemo od poznatog prepisivanja na ispitima, pa preko rođaćkih veza, stići ćemo čak do zločina protiv čovečnosti učinjenih u ime vere i nacije. Dok prepisivanje na času ima pokriće pred savešću prijatelja, zločini učinjeni u ime vere i nacije imaju pokriće pred savešću čitave zajednice. Izopačava se predstava o pravom prijateljstvu i pravičnosti, pa onaj ko odbija da saučestvuje u nepravdi biva proglašen izdajicom, a strah od takvog etiketiranja ne može da podnese onaj ko se pokorava svojoj sujeti.

Sujeta je osnov formiranja plemenskih odnosa i plemenskog izopačenja predstave o dobru i zlu. Na pitanje “Šta je za vas zlo?” poglavica afričkog plemena odgovara: “Zlo je kada nas susedno pleme napadne i opljačka!” A na pitanje “Šta je za vas dobro?” on odgovara: “Kada to isto mi uradimo njima!”

Nosioci takve autoritarnosti kod nas zastupaju da su ličnosti sa haških poternica “nacionalni junaci”, bez obzira na to da li su ubice, zato što su se “borili za interese naše nacije!”. Dakle, plemenska svest je odlika i naše psihologije. Ne gleda se kakav si, već za koga si. Ako bi se gledalo kakav je ko, a ne za koga je, onda bi se takvim kriterijumom osudili sopstveni loši motivi, koji za razliku od nacističke autoritarnosti nisu skriveni i potisnuti. Zato se balkanski autoritarac odriče apsolutnih kriterijuma dobra i zla (koji su, na primer, definisani sa Deset zapovesti i koji gledaju “kakav je ko”), pa umesto njih formira subjektivni kriterijum plemenskog načina razmišljanja (“za koga je ko” “ko nije za naš kult, on je protiv nas”). Posledice takvog načina razmišljanja su katastrofalne. Onaj ko ne podražava kulturni odnos prema zajednici, ko radi njega nije spreman da žrtvuje načela poštenja i pravednosti, proglašava se izdajnikom i neprijateljem, a onaj ko se bori za kult zajednice, proglasiće se i herojem pa makar bio i ubica. Takav odnos iskrivljuje i predstavu o prijateljstvu pa se osoba koja neće pomoći u prepisivanju proglašava da ona “nije prijatelj”, te da je svojevrsan izdajnik “prijateljstva”. Svest o ličnoj odgovornosti ne postoji, već su za sve krivi “oni drugi”. Kult pruža izgovor za svako zlo koje se čini u njegovo ime, jer su “plemenski ciljevi sveti”. Naravno, plemenski ciljevi mogu biti klasni, partijski, nacionalni, verski, ili neki drugi, ali uvek uvijeni u formu trenutno aktuelne ideologije.

SAVREMENA ZAPADNA AUTORITARNOST – POSLEDICA SEBIČNOG SENTIMENTA

Za razliku od klasične zapadne autoritarnosti koja je utemeljena na krivici, i balkanske, koja je utemeljena na sujeti, savremena zapadna (“američka”) autoritarnost je utemeljena na sebičnim motivima, tj. na sebičnom sentimentu. Za razliku od klasične zapadne autoritarnosti, koja je najizraženija na području katoličkih zemalja centralne Evrope, savremena zapadna autoritarnost je najizraženija na području protestantskog sveta. Ona predstavlja odbrambenu reakciju čovekove nečiste savesti na moralnu degradaciju i duhovno zahlađenje savremene zapadne civilizacije. Njeno odricanje od uzvišenih moralnih i prosvetiteljskih vrednosti, kao odliku savremenog američkog društva, otkriva dr. Bendžamin Spok u svom delu “Kako negovati i odgajati dete”:

“Izgubili smo naše uverenje o svrsi ljudskog postojanja. Retko je koje dete u SAD odgojeno tako da zaista veruje kako mu je cilj da služi porodici, svojoj zemlji ili Bogu. ... Međutim, smatram da bi mnoga naša deca rasla srećnija kad bi stekla uverenje u detinjstvu da je najvažnije za čoveka da služi čovečanstvu i da živi prema tom idealu.”

Odricanje od načela prosvetiteljstva, koja su zapadni svet izveli iz tame srednjeg veka, rezultovalo je ponovnom eskalacijom zla, i samim tim potrebom da se neodgovorna savest umiri novim modelom autoritarnosti.

Kao mehanizam odbrane protiv sopstvene nečiste savesti, kao i protiv hladnoće sopstvenog srca, čovek je sklon da kod sebe pobuđuje sentimentalna osećanja. Umesto da su njegova dela pokrenuta nesebičnom ljubavlju, što bi zahtevalo reformu njegovih motiva i karaktera, on se zadovoljava promenom koja nije dublja od njegovih osećanja. Protiv kamenosti i hladnoće sopstvenog srca on se bori patetičnošću.

Dok u balkanskoj autoritarnosti čovekova savest i odgovornost biva ugušena sujetnom uobraženošću, dotle, u savremenoj zapadnoj autoritarnosti ona biva ugušena sentimentalnim osećanjima, isto onako kako se tabletom protiv bolova ne rešava sam uzrok bolesti, već samo neprijatan simptom. Međutim, iako su obe autoritarnosti izraz iste neodgovornosti, zašto se samo za balkansku autoritarnost govori da je “primitivna” i “gruba”? Uzrok je u razlici između njihovih suštinskih motiva. Dok sujetna osoba, koja je nosilac balkanske autoritarnosti, robuje umnoj zabludi o sopstvenoj vrednosti i veličini (svojoj uobraženosti), dotle sebična osoba, koja je nosilac savremene zapadne autoritarnosti, robuje svojim osećanjima. Dok će balkanski autoritarac, zbog svoje sujete, da učini svako zlo da bi odbranio uobraženu sliku o sopstvenoj veličini,

ne mareći za sukob sa drugim ljudima kojim će izazvati gubitak svojih smirenih ili sentimentalnih osećanja, dotle će savremeni zapadni autoritarac, iz sebičnosti, da učini sve da bi sačuvala svoja prijatna osećanja, izbegavajući svaki sukob sa drugim ljudima. Sve što bi moglo da povredi nečija osećanja, i samim tim da ugrozi zadovoljenje sopstvene sebičnosti, pa makar to bio i glas sopstvene savesti, ili moralni ukor pravog prijateljstva, proglašava se neprijateljem koji ugrožava mir i sreću među ljudima. Svaka kritika njegove zablude se proglašava govorom mržnje, pa se od države traži da učitka svaki glas koji bi mogao da raskrinka njegove mehanizme samoobmane i da probudi ugušenu savest.

Kako je nosilac zapadne autoritarnosti rob svojih osećanja, a kako je normalno da osećanja zavise od okolnosti, on je sklon da odgovornost za svoje nezrele životne reakcije prebacuje na nepovoljne uticaje sredine. Umesto da se bori protiv samih slabosti sopstvenog srca, on vodi borbu samo protiv spoljnih uticaja. Kako se odriče svesti o ličnoj odgovornosti, postaje zavisn od države koja mu sada spolja obezbeđuje mir i građansku sigurnost represivnim putem (što formira autoritarnu svest i jača totalitarnost političkog sistema). Kao vrhunac nezrele reakcije, on je sklon da primenjuje odbrambene mehanizme racionalizacije i odricanja, kreirajući kod sebe osećanja koja nisu adekvatna stvarnosti (osmeh na licu koji nema svoj izvor u odgovarajućoj životnoj realnosti), opravdavajući zlo oko sebe najbesmislenijim izgovorima. On se trudi da razume ljude oko sebe, ne zato što ih voli, već da bi mogao da ih voli.

Kako se u takvoj autoritarnosti glas savesti ugušuje, a prijatna osećanja uzdižu kao vrhovna vrednost, pitanje dobra i zla se relativizuje i definiše na veoma površan način, pa umesto da se definiše pokretačkim motivima, ono se smatra neprimerenim i lošim samo ako ugrožava drugog čoveka. Ta savremena zapadna autoritarnost često predstavlja rat protiv ljudske savesti, koji se izgovara reakcijom na hladnoću klasične zapadne autoritarnosti nacističkog tipa, i zato ona predstavlja svojevrsnu negaciju Adornove skale autoritarnosti. Dok je klasična zapadna (nacistička) autoritarnost utemeljena na opterećivanju krivicom, dotle je savremena zapadna autoritarnost utemeljena na ugušivanju glasa savesti (kao da je posedovanje savesti nekakav problem). Dok prvu odlikuju rigidni i slepi principi mišljenja i ponašanja, drugu odlikuje gubljenje svih apsolutnih vrednosti i potpuna relativizacija kriterijuma dobra i zla. Dok će zastupnik nacističke autoritarnosti da homoseksualce šalje u gasnu komoru, dotle će zastupnik savremene zapadne autoritarnosti da legalizuje homoseksualnost kao da je ona normalna samim tim što je prirodna. Dok prvu autoritarnost odlikuje netolerantnost, strogost i

surovost prema onome ko greši, drugu odlikuje netolerantnost prema onome ko iznosi ukor prema grehu. Dok prvu odlikuje ugušivanje i potiskivanje prirodnih motiva, drugu odlikuje legalizovanje prirodnih motiva kao da su oni ispravni i dobri samim tim što su prirodni. Time se, naravno, čovek odriče odgovorne upotrebe razuma, savesti i volje, kao da su oni nekakva greška u postanku čoveka, koja ga je unazadila, a ne uzdigla iznad njegove determinisanosti prirodom i okruženjem. Razumna analiza sebičnih motiva bi pokazala da sebičnost nema za cilj ni sopstveno ni tuđe dobro. Sebičan čovek pokazuje sklonost da radi svog užitka ugrozi i sopstvenu i tuđu egzistenciju. Njemu je važnije kako se oseća, nego da li je to što radi zaista dobro. Zato se razumna analiza kvaliteta suštinskih motiva, a samim tim realnog čovekovog stanja, proglašava tabuom u koji ne sme da se dira, dok se površno pitanje “Kako se osećaš?” postavlja na mesto vrhovnog kriterijuma čovekovog dobra i njegovog najvišeg duhovnog ostvarenja. Kao što klasična i balkanska autoritarnost imaju svoj izražaj u religiji, tako je ima i savremena zapadna autoritarnost koja je, u zadnjih vek i po, postala odlika savremenog protestantizma (uglavnom takozvanih “evanđeoskih” verskih zajednica), kod nas u pravoslavju “bogomoljačkog” pokreta, a u katoličanstvu “karizmatičkog” pokreta.

PRIRODA AUTORITARNOSTI RAZLIČITOG STRANAČKOG OPREDELJENJA

Istraživanje je pokazalo da je klasični zapadni (nacistički) tip autoritarnosti kod nas mnogo manje zastupljen u odnosu na naš balkanski (plemenski) tip autoritarnosti. Balkanski tip autoritarnosti je najviše zastupljen u glasačkom telu SRS-a, koje predstavlja značajan procenat naše ukupne populacije, dok je nacistički tip autoritarnosti zastupljeniji u glasačkom telu DSS-a, nego kod radikala. Kada predsednik radikala Vojislav Šešelj u Skupštini kida mikrofone, to najviše raduje glasačko telo samih radikala, dok najviše sablazni pripadnike glasačkog tela bivšeg DOS-a. Istraživanje je pokazalo da prema Amerikancima i masonima veću agresivnost pokazuju pristalice Srpske radikalne stranke, nego pristalice Demokratske stranke Srbije, dok pristalice Demokratske stranke Srbije pokazuju veću agresivnost prema prošnjacima i Romima, nego radikali. (Dr. Nebojša Petrović, Putevi istraživanja autoritarnosti, Beograd 2001, str. 80) Pozivanje na slepa pravilan ponašanja (umesto na smisao), formalizam i inhibicija osećanja su veća odlika glasačkog tela DSS-a nego glasačkog tela drugih stranaka.

Glasačko telo Demokratske stranke je u odnosu na glasačka tela ostalih stranaka najmanje autoritarno, ali ga više od drugih odlikuje

savremena zapadna autoritarnost, i zato iskušenje da se za sprovođenje uzvišenih demokratskih načela ne bori iskreno i samopožrtvovano kako to dolikuje istinski prosvćenim demokratama, već iz potrebe za ličnim sebičnim mirom.

Nosilac savremene zapadne autoritarnosti će insistirati da se sudi haškim optuženicima, ali ne prvenstveno zato što su oni krivi, već zato što je to korisno za državu i narod. Pojam apsolutnog dobra nije vrhunski ideal savremenog zapadnog autoritarca, već njegov sebičan interes.

Pored uopštene podele na tri tipa autoritarne ličnosti, mogle bi se analizirati još neke specifičnije i rede varijante autoritarnosti na našim područjima, koje bi se mogle nazvati blisko-istočna autoritarnost (tipična za LDP), zatim istočnjačka autoritarnost, itd.

PROSVETITELJSKI PRIMER MOŽE DA OHRABRI OSTALE

Sukob između različitih stranaka otkriva sukob različitih vrsta autoritarnosti, pa kada u praksi dođe do, na primer, sukoba između pristalica Demokratske stranke i pristalica Radikala ili SPS-a, tada se u stranačkom sukobu otkriva sukob različitih i često suprotnih psiholoških tipova. No, postoje primeri kada su ljudi odlučili da se uzdignu iznad svoje ljudske slabosti, i da nadvladaju svoje autoritarne sklonosti i međusobne sukobe. Nekada je primer i trud samo jedne osobe dovoljan da pokrene razum, savest i dobru volju ostalih.

U Koceljevi, koja se smatrala bastionom SPS-a (Socijalista), demokratska opozicija je krenula da organizuje protestni skup protiv režima Slobodana Miloševića. No, izgledalo je da će miting demokrata biti onemogućen, jer je grupa razjarenih pristalica SPS-a pokušavala da agresivnim ispadima i uvredama isprovocira incident i tako onemogućiti miting. U biltenu "Saveza za promene" čitamo izveštaj:

"Imajući iskustva od ranije, kada ih je policija grubo saterala u crkvenu portu, koceljevački opozicionari učinili su sve da smire provokatore, ali i da sačuvaju svoju hladnokrvnost, što nije bilo lako s obzirom na uvrede. Dušan Obradović je više puta silazio u masu i nastojao da razgovara baš sa najagresivnijim SPS-ovcima. Svojim smirenim tonom uspeo je da amortizuje njihovu "borbenost". Tako je očigledno prikazao razliku između demokrata i režimlja, što je naišlo na odobravanje građana. Tako je miting okončan u dobrom raspoloženju koje se potvrdilo i šetnjom."

Dušan Obradović
Jedan od disidenata sa
"Otvorenog univerziteta"

LOŠI POKRETAČKI MOTIVI REZULTUJU ODRICANJEM OD ZDRAVOG RAZUMA

Preko 60% anketiranih studenata Beograda se u prosuđivanju ispravnosti nečije ideje oslanja na nerazumne kriterijume: KO je tu ideju izneo, KOLIKO ljudi je zastupa i kako govori sopstvenih OSEĆANJA, umesto da razumno prosuđuje SMISAO same ideje.

Istraživanje je otkrilo da je gubitak zdravorazumnih kriterijuma u srazmeri sa sujetom (odlika 30,9% ispitanika), krivicom (25,5%) i sebičnim sentimentom (23,6%) kao pokretačkim motivima ispitanika.

Kod onih koji su pokrenuti altruističkim motivima (koji čine dobro delo radi drugih, a ne radi predstave o svojoj vrednosti, radi svojih prijatnih osećanja ili zbog svoje savesti), analiza smisla ideje je na prvom mestu, a kod onih koji su pokrenuti sujetom, krivicom i sebičnim sentimentom, na poslednjem mestu po zastupljenosti.

Rezultati istraživanja nas upućuju na zaključak da motivacija koja ne može da izdrži kritiku zdravog razuma rezultuje čovekovim odricanjem od zdravorazumnih principa mišljenja. Da ne bi postao svestan prave prirode svojih motiva čovek se boji da misli i ima potrebu za iracionalnim autoritetima koji će da ga oslobode od te "nezgodne" i "rizične" odgovornosti.

ZAKLJUČAK

Sama kritika plodova autoritarnosti — kulta ličnosti, konzervativizma, nepoštovanja i mržnje prema osobama druge ideologije, vere, nacije i rase — ne može donositi očekivane rezultate ukoliko sami uzroci autoritarnog načina razmišljanja nisu raskrinkani i uklonjeni u samom svom korenu. Sklonost ka autoritarnom načinu mišljenja i ponašanja se uvek pojavljuje kao posledica odricanja odgovornosti za sopstveno mišljenje i ponašanje. Takođe, ljudi će pokazati sklonost ka međusobnim sukobima, nezavisno od toga koje ideali sami zastupaju, ukoliko ih njihova kultura i tradicija opterećuje sujetom ili krivicom kao pokretačkim motivima u svakodnevnom životu. Sujeta ljude čini uvredljivim, a krivica paranoidnim i tako prirodno sklone sukobima. Nezreo i neodgovoran način mišljenja i ponašanja je duboko utkan u našu kulturu i tradiciju, i zato izlazak iz naše vekovne zaostalosti zahteva radikalne promene u našem odnosu prema životu. Zašto stanovnici Balkana pokazuju drugačiju psihologiju autoritarnosti u odnosu na centralnu Evropu i Zapad, zahteva posebno, dublje objašnjenje, kojim ćemo se baviti u sledećem delu knjige.

